

Elżbieta Trocka-Leszczyńska*

Elżbieta Rdzawska**

Przystosowanie domów przysłupowych do współczesnych potrzeb na terenie Górnych Łużyc

Adaptation of post-supported houses to the present-day needs at the area of Upper Łużyce

1. Budownictwo lużyckie

Unikalną formą drewnianego budownictwa ludowego, występującą na styku Polski Niemiec i Czech, jest konstrukcja przysłupowa (niem. Umgebände¹ lub Umschrot, czes. hrážděná stavba), zwana też „łużycką”. Łączy ona w sobie różne typy konstrukcji, tj.: wieńcowe, ryglowe i słupowe a też murowane i polega na opasaniu zrębu parteru niezależną konstrukcją nośną, złożoną z rzędu pionowych słupów, podtrzymujących dach lub ścianę ryglową piętra (także wieńcową), niekiedy ściankę kolankową (ryglową lub wieńcową) [6].

Budynki przysłupowe, w wyniku oddziaływania miejscowych czynników, jak też rozwoju techniki, różnicowały się pod względem rozwiązań funkcjonalno przestrzennych, jak i konstrukcji. W ich obrębie można wyróżnić [1]:

- a) małe domy parterowe, wznoszone przez tkaczy (niem. *Weberhaus*), które występowały niekiedy ze ścianką kolankową (najczęściej ryglową na Dolnym Śląsku a wieńcową w Czechach),
- b) większe, parterowe (lub ze ścianką kolankową) domy tkaczy lub domy chłopskie (niem. *Weber-, Kleinbauernhaus*), w których występowała funkcje mieszkalne i gospodarcze występowały pod jednym dachem,
- c) najliczniej występujące piętrowe domy chłopskie (niem. *Bauernhaus*), z ryglowym piętrzem (na Dolnym Śląsku) a też z wieńcową ścianą na piętrze (w Czechach), często odeskowane, lub obłożone łupkiem,

1. The Lusitian building

An unique form of folk wooden building, that occurs at the point of contact of Poland, Germany and Czech, is the post-supported construction (Germ. Umgebände¹, or Umschrot, Czech. hrážděná stavba), called also ‘Lusitian’. It unites various types of half-timber constructions, i.e. topped, angle-braced and post and also brick constructions, and it consists in girding the framework of ground floor with an independent load-bearing construction which consists of a row of vertical posts, supporting the roof or the angle brace wall of the upper floor (also topped), sometimes the knee-wall (angle-braced or topped) [6].

Post-supported buildings, in the result of the influence of local factors as well as the development of technique, have diversified from the point of view of their functional and spatial solutions, and their construction. Amongst them one can distinguish the following [1]:

- a) small one-storey houses, raised by weavers (German *Weberhaus*), which sometimes had a knee-wall (most often angle braced in Lower Silesia and topped in Czech),
- b) larger, one-storey (or with a knee-wall) weavers’ houses or peasant houses (German *Weber-, Kleinbauernhaus*), in which the habitable and farm functions took place under one roof,
- c) most often found two-storey peasant houses (German *Bauernhaus*), with the angle braced upper floor (on Lower Silesia) and also with the topped wall on the upper floor (in Czech), often with timbering, or clad with slate,

d) duże, piętrowe domy tkaczy, tzw. *faktorów* (niem. *Faktorenhaus*), o powierzchni co najmniej 10-krotnie większej od domu chłopskiego.

Domy przysłupowe do 1650 r. wznoszono w tzw. konstrukcjach jednorodnych, w których narożne i środkowe słupy przebiegały przez dwa piętra, a przedłużony miecz stanowił element konstrukcji ściany ryglowej piętra (lub ścianki kolankowej), przez co zwane były długomieczowymi (niem. *Geschosbau*) [2].

W latach 1650 r. do 1860 r. nastąpiło oddzielenie konstrukcji ryglowej piętra, od konstrukcji słupowej parteru, w której słupy miały wysokość kondygnacji i były powiązane z odrębnym oczepem za pomocą krótkich, prostych lub zaokrąglonych mieczy, stąd zwano je krótkomieczowymi (niem. *Stockwerkbauweise*) [1].

W drugiej połowie XVIII wieku zaczęto stosować, zamiast skomplikowanych połączeń słupa, miecza i oczepu, jeden miecz, wycięty w kształcie łuku, lub wyprofilowany odcinkowo, które w XIX wieku zatraciły rolę konstrukcyjną, ponieważ między słup a oczep, wprowadzano trójkątne drewniane kliny, niekiedy wyprofilowane w formie kamiennych głowic. Pod koniec XIX wieku elementy konstrukcyjne (słupy, belki rygla) znacznie pogrubiano, zwracając raczej uwagę na względy dekoracyjne, niż na ich potrzeby wytrzymałościowe [7].

Z 30 000 budynków przysłupowych występujących na obszarze Łużyc zachowało się do naszych czasów około 6000 obiektów, najliczniej na styku Polski Niemiec i Czech, między miejscowościami Bautzen (Budziszyn) – Zgorzelec (Görlitz), Česká Lipa – Jablonec, aż do Nysy Łużyckiej i Frydlandu [1], w tym około 700 obiektów – na terenie ziemi jeleniogórskiej w Polsce. Domy o konstrukcji przysłupowej, pochodzące głównie z XVIII i XIX wieku, w okresie powojennym pozostawały zaniebane, m.in. ze względu na brak środków na ich remonty i uregulowanego prawa własności. Dopiero lata 90. XX wieku przyniosły w Polsce zmiany, które pozytywnie wpłynęły na ochronę tych obiektów. Przywracanie im pełni wartości użytkowych i technicznych nie może odbywać się jednak samowolnie, bez nadzoru architektonicznego i konserwatorskiego, ponieważ brak znajomości sztuki budowlanej, w tym zakresie, prowadzić może do zacierania oryginalnych cech architektury łużyckiej [7].

Powołanie „Krainy domów Przysłupowych” (niem. *Umgebndeland*), w której uczestniczą samorządy trzech krajów, jak też powstanie stowarzyszeń ochrony zabudowy przysłupowej i zaangażowanie prywatni właściciele, stwarzają obec-

d) large two-storey weavers' houses, so-called *factors' houses* (German *Faktorenhaus*), of the area at least 10-fold larger than a peasant house.

Post-supported houses up to 1650 were raised in the so-called homogeneous construction, in which corner and central posts ran through two floors and the prolonged angle brace made up a construction element of the angle braced wall of the upper floor (or the knee-wall), that is why they were called long angle-braced (German *Geschosbau*) [2].

Between the years 1650 to 1860 separation of the angle braced construction of the upper floor from the post construction of the ground floor took place, wherein posts had the height of the storey and were linked to a separate girt with the help of short, simple or rounded angle braces, that is why they were called short angle-braced (German *Stockwerkbauweise*) [1].

In the second half of XVIII century, a new construction was applied; instead of complex connections of a post, an angle brace and a girt, there was a single angle brace, cut in the shape of an arch, or segment profiled, which in XIX century lost its constructional role, because between the post and the girt were applied triangular wooden wedges, sometimes profiled in the form of stone caps. At the end of XIX century constructional units (posts, nogging-pieces) were made thicker, considering rather decorative regards, than their strength needs [7].

Out of 30,000 post-supported buildings which stood on the area of Łużyce, about 6000 objects remained preserved to our times, the largest number of which remained on the area of contact of Poland, Germany and Czech, between the towns Bautzen (Budziszyn) – Zgorzelec (Görlitz), Česká Lipa – Jablonec, up to Lusitan Neisse and Frydland [1], in this number about 700 objects on the terrain of the Jelenia Góra district in Poland. Houses of the post-supported construction, coming from XVIII and XIX centuries, in the post-war period were mostly neglected, amongst other due to lack of financial means for their repairs and the right of property not having been regulated. It was only in the 90-ties of XX century that the changes that took place in Poland favorably influenced on protection of these objects. However, restoring of these objects to full exploitation and technical value can not be done willfully, without any architectural and conservator's supervision, because lack of knowledge of the building art within this scope may lead to losing the original features of Lusitan architecture [7].

Arising of the institution called 'Land of post-supported houses' (German *Umgebndeland*), in which councils of three countries participate, and also coming to being the associations of protection

nie możliwości skutecznych działań – łącznie z wystąpieniem o wpisanie tego rejonu na listę obszarów chronionych.

2. Przystosowanie budynków do współczesnych potrzeb

Przykłady właściwej ochrony i odnowy zabudowy wsi łużyckich można już zauważyć po stronie niemieckiej, na obszarze Saksonii, gdzie służby konserwatorskie, wraz ze specjalnie do tego celu powołanymi organizacjami ochrony budownictwa przysłupowego, przy współfinansowaniu UNESCO, przeprowadziły rewitalizację kilku miejscowości i przywróciły wartości użytkowe występującym w ich obrębie obiektom. Na podstawie opracowanych kierunków rozwoju wsi, z pomocą finansową rządu wprowadza się stopniowo w życie kolejne etapy odnowy wsi łużyckich. Również po polskiej stronie zawiązują się w chwili obecnej struktury organizacyjne zmierzające do ochrony tych unikalnych konstrukcji.

W celu przywrócenia obiektom przysłupowym dawnych wartości technicznych i użytkowych podejmowane są różnego typu działania [9]:

- a) remonty i konserwacja, zgodnie z ich przeznaczeniem, z zachowaniem oryginalnych cech: funkcjonalno-przestrzennych, konstrukcyjnych architektonicznych,
- b) modernizacja, tj. ich przystosowania do współczesnych potrzeb użytkowych (sanitariaty, oświetlenie, instalacje) i wymagań technicznych, przy zachowaniu funkcji obiektu a też ich cech oryginalnych,
- c) adaptacja do nowych funkcji, m.in. na: muzea, izby regionalne, siedziby stowarzyszeń łużyckich, hotele, pensjonaty itp.,
- d) translokacja, tj. przeniesienie zabytkowych domów w nowe miejsca, w celu: ich dalszego użytkowania zgodnie z pierwotną funkcją i pokazania ich oryginalnego charakteru (np. w skansenach), lub adaptacji do nowych funkcji.

Każdy z obiektów przysłupowych, w zależności od przewidywanych przekształceń, powinien być rozpatrywany indywidualnie, ze względu na stan techniczny, wartość zabytkową i użytkową. W celu zilustrowania różnorodności tego typu działań przedstawione zostaną różne przykłady domów przysłupowych na terenie Niemiec (Górne Łużyce), które w wyniku działań ponownie stały się ważnymi elementami miejscowości łużyckich.

Wybrano kilka przykładów obiektów ze wsi rejonu Löbau-Zittau – różniących się skalą i funkcją, w których przeprowadzone działania pozwoliły na

of the post-supported buildings, and commitment of private owners, create at present the possibilities of effective activity – together with applying for including this area in the list of protected areas.

2. Adaptation of buildings to present needs

Examples of proper protection and renovation of the buildings of Lusitian villages can be noticed on the German side of the border, on the area of Saxony, where conservator's services, together with organizations for protection of the post-supported building, specially created for this purpose, with co-financing from UNESCO, have conducted revitalization of several localities and restored the objects standing on their grounds to usable condition. On the basis of worked out directions of development of village, with the financial help of the government, gradually next stages of renovation of Lusitian villages are being carried out. Also on the Polish side of the border organizational structures having as their objective protection of these unique constructions are now being organized.

In order to restore the post-supported objects to their former technical and usable value various types of activities are undertaken [9], which include the following:

- a) repairs and conservation, according to their destination, with preserving their original features: functional-spatial, constructional, architectural,
- b) modernization, i.e. adaptation of these objects to present exploitation needs (WCs, lighting, installations) and to technical requirements, while preserving the function of the object and also their original features,
- c) adaptation to new functions, amongst other to become: museums, regional rooms, the seats of Lusitian associations, hotels, boarding-houses, etc.
- d) translocation, i.e. transfer of these antique houses to new places, in order to: use them further on according to their original function and show their original character (e.g. in open air museums), or adapt them to new functions.

Each of the post-supported objects, depending on their foreseen transformations, should be considered individually, because of its technical condition, antique and usable value. In order to illustrate the diversity of this type of workings there will be presented various examples of post-supported houses on the terrain of Germany (Upper Łużyce), which in the result of such operations have again become important elements of Lusitian localities.

Several examples of objects have been chosen from the village of the region Löbau-Zittau – which

ich współczesne użytkowanie. Wśród analizowanych przykładów znajdują się adaptacje trzech budynków: parterowego domu mieszkalnego, domu piętrowego i zagrody wielobudynkowej, o różnych zakresach prac, tj. od ich przystosowania do funkcji mieszkalnych, albo funkcji usługowych dla szerszego grona użytkowników. Omówiono translokację nieużytkowanego obiektu

w nowe miejsce, jako jedną z możliwości przywrócenia zabytkowemu budynkowi wartości użytkowych i technicznych.

2.1. Adaptacja budynków przysłupowych do nowych funkcji

W celu zilustrowania problematyki adaptacji domów przysłupowych wybrano dwa obiekty o różnej skali z miejscowości Seifhennersdorf, jeden ze wsi Großschönau w Saksonii.

Pierwszy obiekt – to parterowy dom przysłupowy, ze ścianką kolankową i poddaszem użytkowym, wzniesiony w 1652 roku i częściowo przebudowany w XIX wieku.

Rys. 1. Dom przysłupowy ze ścianką kolankową z 1652 r., po remoncie nadal użytkowany jako budynek mieszkalny w Seifhennersdorf, Niemcy: po lewej widok, po prawej – rzut parteru (fot. Ingrid Singer, rys. I. Cieslak)

Fig. 1. A post-supported house with a knee-wall, from 1652, after the repair it is still used as a habitable building in Seifhennersdorf, Germany: to the left – the sight, to the right – the view of the ground floor (photo Ingrid Singer, fig. I. Cieslak)

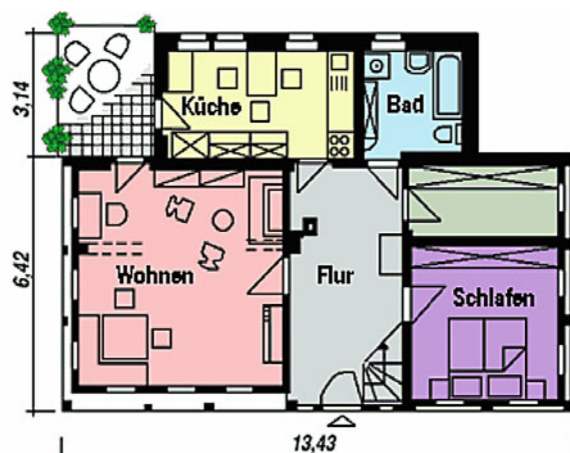
W latach 80. XX wieku budynek był w złym stanie technicznym, jednak, ze względu na jego walory historyczne, w 1987 roku zapadła decyzja o remoncie, którego głównym celem miało być ocalenie przeszło 300-letniej konstrukcji przysłupowej. Budynek poddano remontowi kapitalnemu i jego pomieszczenia adaptowano do współczesnych potrzeb. Elementy zniszczone w większości zastąpiono fragmentami z drewna w tym samym wieku, które odzyskano z innych rozebranych obiektów, lub wykonano je na nowo, jak np. ryglową ściankę kolankową zrekonstruowano tradycyjnymi metodami. Starszą część elewacji frontowej zajmuje konstrukcja przysłupowa, długomiczowa, niegdyś

differ in the scale and the function, and in which the conducted works allowed to use them now. Among the analyzed examples there are adaptations of three buildings: one-storey habitable house, two-storey house and a multi-building croft, of various scope of works, i.e. from their adaptation to habitable functions, up to service functions as public buildings. A translocation of a not used object to a new place has been discussed, as one of the possibilities of restoration of antique building to usable and technical value.

2.1. Adaptation of post-supported buildings to new functions

In order to illustrate the problems of adaptation of post-supported houses, two objects were chosen, of various scale, from the locality Seifhennersdorf, and one from the village Großschönau in Saxony.

The first object is a one-storey post-supported house, with knee-wall and usable loft, raised in 1652 and partly rebuilt in the XIX century.

In the 80-ties of XX century the building was in bad technical condition, however, because of his historical value, in 1987 the decision was made to have it repaired, main purpose of the repair was to rescue the over 300-year-old post-supported construction. The building underwent general overhaul and its rooms were adapted to present needs. The worn-out elements were replaced in the majority with elements made from timber of the same age, which was recovered from different demolished objects, or made anew, such as e.g. angle-braced knee-wall which was reconstructed by traditional methods. The older part of the front façade of the building consists of the post-supported, long angle-

o znacznym rozstawie słupów (tzw. *szerokoprześłowa*), teraz z dwoma słupami pośrednimi, dostawionymi w celu podparcia oczepu. W prawej, późniejszej części budynku występuje dwuprześłowa konstrukcja przysłupowa, w której specjalnie wyprofilowane rozpory z mieczami tworzą łukowe przęsła. Na parterze pozostały dwie izby, jedna szersza, osłonięta wysuniętym daszkiem, (górnoluzyczna), służąca jako pokój dzienny z tradycyjnym piecem kaflowym oraz druga izba ze ścianami drewnianymi – przeznaczona na sypialnię. Na poddaszu powstało niezależne mieszkanie dla gości z łazienką i aneksem kuchennym. Wnętrza wykończono w tradycyjny sposób, ponieważ pozostawiono widoczne belki stropowe, podłogi z desek i tradycyjne przesuwne, drewniane okiennice, jak też dawne umeblowanie. Z tyłu domu wymurowano współczesną przybudówkę, w której mieści się kuchnia i łazienka. Odtworzony dach dwuspadowy został pokryty łupkiem, a we frontowej połaci dachowej zrekonstruowano charakterystyczne lukarny. Remont obiektu został przeprowadzony przy poparciu Saksońskich Służb Konserwatorskich (niem. *Deutsche Stiftung Denkmalschutz und Denkmalmittel vom Freistaat Sachsen*).

Drugim przykładem przystosowania domu przysłupowego do współczesnych potrzeb jest dom wzniesiony w 1696 roku w miejscowości Großschönau, w rejonie Gór Żytawskich (niem. *Zittauer Gebirge*), w południowo-wschodnim zakątku Niemiec. Obiekt ten znajduje się w historycznym centrum wsi i ze względu na swoje usytuowanie nazywany jest *Inselhaus (Dom Wyspa)*, ponieważ łącznie z posesją tworzy „wyspę” pośrodku wsi. Celem właścicieli było możliwie jak najwierniejsze odrestaurowanie obiektu z zastosowaniem zarówno tradycyjnych metod przy remoncie konstrukcji, jak i nowoczesnych techniki umożliwiających zmniejszenie zużycia energii w użytkowaniu obiektu. Z pomocą specjalistów z Hochschule Zittau-Görlitz wykorzystano ciepło ze źródeł geotermalnych do poprawy bilansu energetycznego budynku, wprowadzono ogrzewanie ściennie, specjalne materiały termoizolacyjne.

Obiekt ten jest pełen kontrastów – ma typowy górnołużycki ogród i luksusowo wyposażoną kuchnię; tradycyjną sypialnię z malowanymi oryginalnymi ścianami i meblami oraz nowoczesną łazienkę. Połączenie cech zabytkowego obiektu i wyposażenia ze współczesnymi rozwiązaniami technicznymi zapewnia duży komfort użytkowania i jest przykładem możliwości przystosowania zabytkowego obiektu do współczesnych wymagań użytkowych, bez szkody dla historycznej substancji. Obiekt ten adaptowany na pensjonat o wysokim standar-

braced construction, formerly of considerable span of posts (so-called *wide-span*), now with two intermediate posts, delivered in order to support the girt. In the right side of the building, a later one, there is a two-span post-supported construction, in which specially profiled struts with angle braces create curved spans. On the ground floor there remained two rooms, one wider, covered with advanced little roof, (upper-Lusitian), serving as the day room with the traditional tiled stove and the second room with wooden walls – designed to be the bedroom. In the loft there has been made an independent flat for guests with the bathroom and kitchen annex. The interiors were finished in the traditional way, because the ceiling beams have been left visible, the floors are from wooden boards, and there are traditional sliding wooden shutters, as well as old-time furniture. At the back of the house a modern annex has been built from bricks, which comprises the kitchen and the bathroom. The reconstructed gable roof was covered with slate, and in the front roof slope characteristic lucarnes have been reconstructed. The repair of the object was conducted with the support of Saxon Conservator's Services (German *Deutsche Stiftung Denkmalschutz und Denkmalmittel vom Freistaat Sachsen*).

The second example of adaptation of a post-supported house to present needs is the house raised in 1696 in the locality Großschönau, in the region of Góry Żytawskie (German *Zittauer Gebirge*), in the south-east corner of Germany. This object is in the historical centre of the village and because of its location is called *Inselhaus (Island House)*, as together with the premises it forms an 'island' in the middle of the village. It was the owners' target to restore the object possibly in the most faithful way, with the use both the traditional methods for the repair of the construction, and the modern techniques, enabling decrease of energy consumption in exploitation of the object. With the help of experts from Hochschule Zittau-Görlitz the heat from geothermal springs was applied in order to improve the energetic balance of the building, there was installed in-wall heating, and special thermal-insulating materials.

This object is full of contrasts – a typical upper-Lusitian garden and luxuriously equipped kitchen; traditional bedroom with painted original walls and pieces of furniture and a modern bathroom. The connection of the features of antique object and equipment with present day technical solutions assures high comfort of use and is an example of the possibility of adaptation of an antique object to present exploitation requirements, without damage to the historical substance. This object has been

Rys. 2. Wnętrza adaptowanego domu lużyckiego na pensjonat w Großschönau, Niemcy: po lewej u góry – dom z ogrodem po prawej – kuchnia, u dołu po lewej – łazienka i pokój dzienny – po prawej (fot. L. Karwecka)

Fig. 2. The interiors of the Lusitian house adapted as a boarding house in Großschönau, Germany: top left – the house with the garden, to the right – the kitchen, bottom left – the bathroom and the living room to the right (photo L. Karwecka)

dzie, ze znakiem jakości – „Urlaub im Umgebendehaus”, jest dobrym przykładem właściwego zachowania i wyeksponowania tradycyjnych elementów, które wpłynęły na podniesienie jego wartości i atrakcyjności.

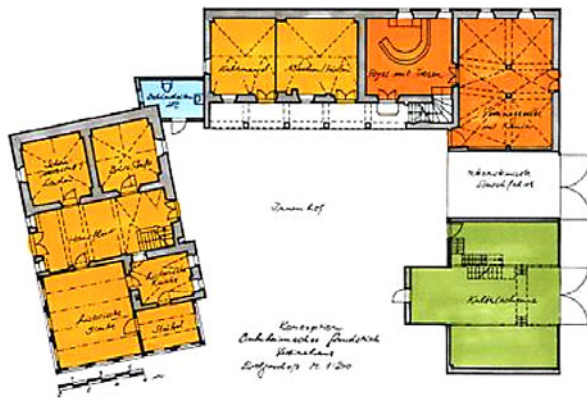
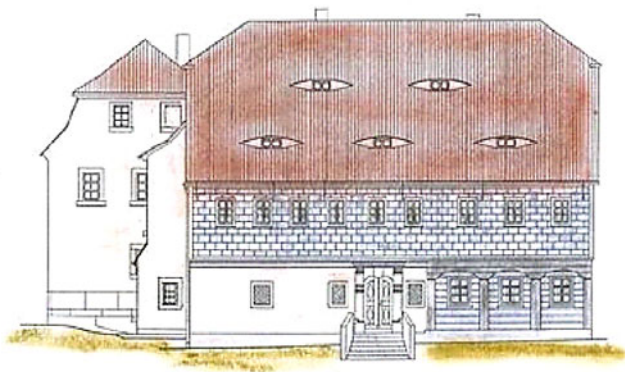
Trzecim przykładem jest zagroda, rodziny Bulnheim, wznoszona od XVII do XIX w., składająca się z trzech obiektów, tj.: domu przysłupowego, budynku gospodarczo-mieszkalnego łączącego dom z budynkiem gospodarczym i stodołą, które połączone ze sobą otaczają wewnętrzne podwórze gospodarcze, z 200-letnią lipą.

W latach 90. XX w. Urząd Miasta Seiffenhensdorf postanowił wykupić i adaptować zniszczony obiekt na siedzibę Muzeum Tkactwa i Przędzal-

adapted to be a boarding-house of high standard, with the quality mark – ‘Urlaub im Umgebendehaus’. It is a good example of proper preserving and exhibiting the traditional elements, which influenced on lifting up its value and attractiveness.

The third example is a croft, owned by family Bulnheim, raised from XVII to XIX centuries, which consists of three objects, i.e.: the post-supported house, the farm – habitable building, joining the functions of a house with a farm building and a barn, which are joined together, surrounding the internal farmyard, with 200-year-old lime-tree.

In the 90-ties of XX century the Town Office of Seiffenhensdorf decided to purchase and to adapt a worn out object as the seat of the Museum of Weav-

Rys. 3. Zagroda wielobudynkowa w Seifhennersdorf adaptowana na muzeum: u góry elewacje – inwentaryzacja, u dołu – rzut parteru (rys. I. Cieślak), zagroda od Rumburgerstraße, wewnętrzny dziedziniec z 200-letnią lipą (fot. E. Rdzawska i I. Cieślak)
 Fig. 3. The multi-building croft in Seifhennersdorf adapted as a museum: at the top – the façades – catalogue, at the bottom – view of the ground floor (drawn by I. Cieślak), the croft from the side of Rumburgerstraße, the inner yard with a 200-year-old lime-tree (photo by E. Rdzawska and I. Cieślak)

nictwa. Adaptacja była finansowana ze środków własnych miasta i przez Krajowy Program Modernizacji „Odnowa Urbanistyczna” (Landessanierungsprogramm „Städtebauliche Erneuerung”), a realizację projektu prowadziło Biuro Architektoniczne CIESLAK.

Pierwszy budynek zagrody – dwukondygnacyjny dom przysłupowy z 1666 roku, z jedną izbą drewnianą w murowanym parterze, z dobrze zachowanymi sklepieniami w sieni i części gospodarczej oraz kamiennymi schodami i ozdobnym portalem od strony ogrodu adaptowano na pomieszczenia muzealne i mieszkanie kustosa. Konstrukcja ryglowa występująca na piętrze domu, po remoncie pozostała jak dawniej osłonięta, drewnianym szalunkiem stylizowanym w formie boniowania, z rzeźbionym oczepem przypominającym gzyms kordonowy. Budynek nakrywa odtworzony dwuspadowy dach naczółkowy, z pięcioma oknami typu „wół oko” od strony wejściowej.

Kolejny budynek w obrębie tej zagrody pochodzący z 1814 roku, łączący dom przysłupowy ze stodołą, ma od strony podwórza arkadowy podcień, przez który wchodzi się do pomieszczeń przekrytych sklepieniami (dawna obora, stajnia i wozownia), które adaptowano na winiarnię z kominkiem

ing and Spinning. The adaptation was funded from the town’s own financial means and by The National Modernization Program ‘Town-planning Renovation’ (Landessanierungsprogramm ‘Städtebauliche Erneuerung’), and The Architectural Office CIESLAK carried out the realization of the project.

The first building of the croft –two-storey post-supported house from 1666, with one wooden room in brick ground floor, with well preserved vaults in the hall and the farm part and with a stone flight of stairs and decorative portal from the side of the garden was adapted to museum rooms and the curator’s flat. Angle braced construction existing on the upper floor of the house, after the repair remained, as it used to be, covered with wooden boarding stylized in the form of rustication, with the carved girt reminding a cordon cornice. The building is covered with reproduced gable roof with a jerkin head, with five windows of the ‘bull’s eye’ type from the entrance side.

The next building in the grounds of this croft, coming from 1814, linking the post-supported house with the barn, has arched arcades from the side of the yard, through which one comes in to the rooms which are roof-covered with vaults (a former cowshed, stable and coach-house), which were adapted

Ponieważ budynek był niewielki i skonstruowany w formie jednej ramy konstrukcyjnej, a dystans do pokonania wynosił tylko 2 km, zdecydowano o przewiezieniu szkieletu domu w całości, na specjalnej platformie. Przedsięwzięcie wyglądało bardzo spektakularnie, gdy drewniana konstrukcja przewożona była na nowe miejsce, które zostało wcześniej przygotowane, tj. wykonano żelbetową płytę fundamentową i granitowy cokół. Po osadzeniu przeniesionej konstrukcji na cokole, uzupełniono brakujące elementy wieńcówki, a pola ryglówki – zgodnie z tradycyjnymi metodami – wypełniono gliną nałożoną na specjalnie przygotowane szczapy oplecione słomianymi warkoczami. Wymieniono też zniszczone belki stropowe, wybudowano nowy komin z piecem kaflowym (charakterystycznym dla tego regionu), który ogrzewa cały obiekt.

Zainstalowano nowy węzeł sanitarny, którego do tej pory nie było, wybudowano nowe schody. W obiekcie tym na piętrze odbywać się będą wystawy, zaś parter przeznaczony jest na spotkania w tradycyjnej izbie urządzonej na wzór górnołużycki.

Omawiany dom przysłupowy został wybrany ze względu na nietypowy sposób przetransportowania

and constructed in the form of a single constructional frame, and the distance to cover was only 2 km, it was decided to transport the skeleton of the house as a whole, on a special platform. The undertaking looked very spectacular, when the wooden construction was transported to the new place, which had been prepared earlier i.e. reinforced concrete foundation plate and granite pedestal were made. After placing the transferred construction on the pedestal, missing elements of the topping were replenished, and the fields of angle-bracing – according to traditional methods – were filled with clay applied on specially prepared slivers wrapped around with straw plaits. The worn out ceiling beams were also replaced, the new chimney was built with a tile stove (characteristic for this region), which heats up the whole object.

The new complex of bathroom and toilet, which was not there until now, has been provided, and a new staircase was built. Exhibitions will be held in this object on the upper floor, whereas the ground floor is designed for meetings in the traditional room arranged in the Upper Lusitian style.

The discussed post-supported house was chosen because of the atypical way of transporting the con-

Rys. 5. Translokacja domu w miejscowości Schönau-Berzdorf: u góry fazy przeniesienia szkieletu budynku, budynek w trakcie wykończenia – u dołu (fot. www.umgebnde.de za zgodą)

Fig. 5. Translocation of the house in the town of Schönau-Berzdorf: at the top – the phases of transfer of the building framework, at the bottom- the building during the finishing off. (photo. With consent of www.umgebnde.de)

konstrukcji. Przeniesienie szkieletu budynku w całości znacznie ułatwiło i przyspieszyło prace budowlane, ponieważ nie było konieczne rozbieranie i składanie konstrukcji na nowym miejscu. Takie możliwości dała jednolita konstrukcja przysłupowa starszego typu, tzw. długomieczowa (niem. *Geschossbau*) – w której słupy i długie miecze stanowią elementy konstrukcji ryglowej piętra.

3. Podsumowanie

Unikalne obiekty o konstrukcji przysłupowej, występujące na terenie trzech państw – Polski, Niemiec i Czech, mają wysokie walory architektoniczne, historyczne i kulturowe. Niszczące szybko domy wymagają fachowej opieki konserwatorskiej i prawidłowo prowadzonych remontów, a ich liczne adaptacje odzwierciedlają przemiany społeczne i kulturowe zachodzące na tym terenie, a także coraz silniejsze tendencje do zachowania oryginalnej zabudowy i tradycyjnych krajobrazów wsi łużyckich. Budownictwo przysłupowe jest bowiem dziedzictwem kultury łużyckiej ciągle żywej w tradycji zamieszkujących ten obszar społeczności.

struction. Transfer of the skeleton of the building as a whole considerably facilitated and accelerated building works, because no disassembling and further putting together the construction on the new place was necessary. Such possibilities are owed to uniform post-supported construction of the older type, so-called long angle braced (German *Geschossbau*) – in which posts and long angle braces make up the elements of the half-timbered construction of the upper floor.

3. Conclusion

Unique objects of post-supported construction, occurring on the territory of three states – Poland, German and Czech, possess high architectural, historical and cultural values. Becoming fast spoiled, these houses require professional conservator's care and correctly run repairs, and their numerous adaptations reflect social and cultural transformations taking place on this territory, and also still stronger tendencies to preserve the original buildings and the traditional scenery of Lusitian villages. The post-supported building is the heritage of the Lusitian culture, which is still alive in the traditions of the inhabitants of this area.

Literatura • References

- [1] Bernert K., *Umgebindehäuser*, Berlin, 1988.
- [2] Franke H., *Ostgermanische Holzbaukultur und ihre Bedeutung für das deutsche Siedlungswerk*, Breslau 1936.
- [3] Rdzawska E., *Architektura przysłupowa wschodnich Łużyc jako przedmiot ochrony konserwatorskiej*, (maszynopis), Gliwice 2001,
- [4] Rdzawska E., *Das Umgebindehaus östlich der Neiße*. W: *Umgebinde, Die Blauen Bücher*, Taunus, 2007, 157-160
- [5] Trocka-Leszczyńska E., *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w regionie sudeckim*, Wrocław 1995.
- [6] Trocka-Leszczyńska E., *Drewniane przysłupowe domy łużyckie. Konserwacja i kontynuacja*, *Architectus* nr 2 (12), Wrocław 2002, 61-77.
- [7] Trocka-Leszczyńska E., *Umgebindehäuser in Niederschlesien*. W: *Umgebinde, Die Blauen Bücher*, Taunus, 2007, 148-156
- [8] Trocka-Leszczyńska E., Rdzawska E., *Problemy związane z zachowaniem zabudowy przysłupowej w Euroregionie Nysa*. [w:] *Specyfika przestrzeni regionalnej – jej ochrona, zachowanie i rozwój*, Białowieża 2004, 67-75.
- [9] Trocka-Leszczyńska E., Rdzawska E., *Budownictwo przysłupowe jako wspólne dziedzictwo trzech narodów – walory artystyczne detalu architektonicznego*. [w:] *Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo*, Szczecin 2003, 235-240

*Politechnika Wrocławska, Wrocław, Polska

**Politechnika Śląska, Gliwice, Polska

*Wrocław University of Technology, Wrocław, Poland

**Silesian University of Technology

¹Nazwę „Umgebinde”, wprowadził w 1893 r. Otto Gruner.

¹Name „Umgebinde” was introduced in 1893 by Otto Gruner.

Streszczenie

Tereny znajdujące się na pograniczu Polski, Niemiec i Czech słyną ze swojej unikalnej i charakterystycznej architektury, tak zwanej Łużyckiej (lub przysłupowej). Architektura Łużycka charakteryzuje się różnorodnością metod budowy, takich jak: drewniana budowa ramowa, rama, murarstwo jak również szerokie spektrum naturalnych materiałów budowlanych: drewno, kamień, cegła suszona na słońcu (cegła niewypalana), glina, słoma, łupek dachowy, wiklina i wyprawa ubijana. Ten styl budowy wymaga wyspecjalizowanych pracowników o zawodach, które są obecnie prawie zapomniane: cieśle, tkacze, kamieniarze, kowale.

Całe wsie i otaczająca natura tworzą piękne krajobrazy. Taki rodzaj architektury może przyciągnąć zainteresowanie turysty, ponieważ budowa tego rodzaju nie istnieje nigdzie indziej w Europie.

Abstract

The areas situated on Polish, Czech and German border lands are famous for their unique and characteristic architecture, so called Lusitian (or post supported). The Lusitian architecture can be recognized by a variety of construction methods like: timber frame construction, framework, masonry as well as a large spectrum of natural building materials: timber, stone, dry-clay brick (adobe), clay, straw, slate, wattle and daub. This style of construction requires specialized workers from the crafts which are presently almost forgotten: carpenters, weavers, stone-cutters, blacksmith.

The whole villages and the surrounding nature form beautiful settings. Such kind of architecture can attract tourist's interests, as constructions of that kind do not exist anywhere else in Europe.